

Je známo, že moravská nářečí patří k těm důkladně probádaným. Vedle vynikajících syntetických prací o našich dialektech a vedle pětitvázkového Českého jazykového atlasu máme řadu starších i novějších monografií věnovaných jednotlivým nářečním skupinám, podskupinám, ale i nářečím jen několika lokalit. K monografiím tohoto posledního typu přibyla letos práce Antonína Ondřeje *Nářečí Spálovska*, Spálov 2007, 120 s.

Pod Spálovsko se zahrnují tři lokality. Stejným nářečím jako ve Spálově se mluví ještě v nedaleké Luboměři a v malé osadě Helinově. V našem textu budeme pro jednoduchost užívat jen jméno Spálova. Obec leží v kopcovitém terénu mimo hlavní komunikace v nejsevernějším výběžku východomoravských dialektů, v okr. Nový Jičín, v samém sousedství území s někdejší německou kolonizací, dál na východ za touto nově dosídlenou oblastí se pak nacházejí obce patřící už k dialektům slezským. Dialekt Spálova jako okrajového úseku východomoravských nářečí má řadu zvláštností, ale také mnoho znaků, které svědčí o jeho někdejších těsnějších svazcích s nářečím slezskými. Dokládají to nejen některé gramatické jevy, ale též lexikální prvky.

Spálov není v odborné literatuře neznámou lokalitou. Zmínují se o něm naše souhrnné práce o českých dialektech (Havránek, Bělič), o pozoruhodném hláskovém systému psali jazykovědci A. Lamprecht a Jos. Skulina. Ze Spálovska pocházeli aktivní vlastivědní pracovníci (R. Mík, Fr. Šustek). Ti informovali v regionálním tisku o dějinách obou obcí, o jejich kulturám a hospodářském životě v dávné i současné době. Fr. Šustek psal také o místním dialektu a po celý život shromažďoval nářeční lexikou. Slovní zásobou spálovského nářečí se obírala v diplomové práci absolventka olomoucké pedagogické fakulty I. Mrázková. O gramatické stránce uvedeného dialektu jsme byli tedy již poměrně dost informováni, jeho slovní zásoba však čekala na důkladnější zpracování. Turo mezeru dokonale vyplnila až práce Antonína Ondřeje. Už tímto faktem je recenzovaná práce záslužná.

Antonín Ondřej je autochton, pochází z Luboměře, dialekt jistě perfektně zná (není však školeným jazykovědcem), navíc měl k dispozici rozsáhlé sběry zmíněného Františka Šustka. Tohoto zaniceného vlastivědného badatele i jeho bohatý nářeční archiv jsem měl možnost poznat. Také jeho zásluhou vyniká knížka *Nářečí Spálovska* neuvšední šíří a spolehlivostí.

Monografie je rozdělena do několika částí. Kromě předmluvy a úvodu obsahuje charakteristiku nářečí, diferenční slovník, věcný („oborový“) slovník, „obrazový slovník“ a přílohy.

U charakteristiky nářečí se autor v mluvnické části metodicky přidržel 70 let staré monografie Fr. Svěráka *Boskovické nářečí*. Nemohu nevysslovit lítost, že autor nevolil novější a odborně fundovanější vzor. Přitom mu nejsou neznámé kvalitní nové monografie Zd. Sochové nebo J. Bachmannové. Charakteristika spálovského nářečí by měla obsahovat jen příznakové rysy místního dialektu. Zejména partie o tvorech slov by se tak mohla zkrátit na několik poznámek. Pokud jde o tvarosloví, je Ondřej důkladný a přesný. V pojednání o skladbě jsem nenašel žádný specifický rys spálovského dialektu.

Nejvíce místa je věnováno nářečnímu vokalizmu, zejména výslovnosti krátkých samohlásek. Spálovský dialekt znám z několika přímých terénních výzkumů, naposledy jsem tam zkoumal v r. 1977 spolu s kolektivem pracovníků dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český.

Dobře vím, že samohláskový systém tohoto nářečí není jednoduchý, a je třeba napsat, že Antonín Ondřej se jej snažil zachytit do nejmenších jemností. V tom je klad jeho práce, ale zároveň i jistý nedostatek. Systém jedenácti krátkých vokálů – s nímž počítá Ondřej – byl by pro nářečí neúnosný. Autor rozlišuje kromě vokálů *a, e, i, y, o, u* ještě úzké *é, ø* a široké *ɣ, i, u* (tyto vokály označuje netradičně čárkou pod literou), přitom na str. 12 píše, že „výslovnost otevřených *i, y* je si velmi blízká, někdy téměř totožná a blíží se výslovnosti zavřeného *e*“. Podobně je tomu u otevřeného *u* a zavřeného *ø*. Autor je si dobře vědom, že zavřené a otevřené vokály jsou jen pozicičními variantami samohlásek *e, o* a že nemají distinktivní funkci. Stačilo tedy podat jejich fonetickou charakteristiku a pokusit se vysledovat, v kterých pozicích se vyskytují, a v další části pracovat jen se základními vokály. (Zdá se, že se úzké *é, ø* realizují častěji před retiniciemi, před nosovými souhláskami, před některými zubnicemi a před „obalovaným“ *u*.) Rozhodně je třeba zdůraznit, že jejich výskyt je nepravidelný, nejednotný, jak ostatně dokládá i autor, když např. vedle *řortvar* uvádí *i řortvar*, *dokrojek* i *dokrojek* aj. Totéž platí u otevřených samohlásek *i, y, u*. Autor mohl zvolit jednodušší a rovněž dostatečně přesný zápis, který by uvítal zejména čtenář ne dialektolog. (Pro otevřenou výslovnost užívá liter s čárkou pod samohláskou, což slouží v dialektologii k označení nosovosti.)

Ponechám jiný je problém u rozložení výslovnosti skupení původní měkké retnice, *ň, l + i*. Autor toto skupení přepisuje *-mjč-, -ňč-, -lič-* se širokým *i*. Jednodušší a snad i přesnější by byl zápis *-bj-, -ňy-, -ly-,* popř. *bje-, -nye-, -lye-...* (*vjyduy, kopyst* aj.).

Zvídavý čtenář si položí otázku, za které vokály je reflexem úzké *é, ø*, proč stojí vedle sebe formy např. *kolěbaduo*, ale *kpolovat*, *konva*, ale *kořstki aid*. Je správný zápis *boděš*, ale *bøderny*, ale *bødřete*, co znamená *bu-dur-, bu-děš* (obě slova zapsána se širokým *u*)?

K systému dlouhých samohlásek nelze mít námitek. Snad se mohlo ještě přidat, že samohlásková *é* je za pův. dlouhé *é* (např. *bé.kar*, *dúhé. šar*), dlouhé *ó* za sekundárně dloužené *ó* (např. *hó.ňit*). Pěkně je postížena problematika tzv. obalovaného *u* za *l*.

Jádrom monografie je diferenční slovník. Zahrnuje všechna slova, která „nejdou ve spisovném jazyce nebo se tam vyskytují ve značně odlišné hláskové podobě“. Ide o část rozsáhlou, ukazující na dlouhodobé, vyčerpávající sběry starších badatelů i samého autora. V monografii jsem našel dlouhou řadu výrazů, s kterými jsem se setkal vůbec poprvé. Výstavba hesla je stručná, ale plně vyhovuje cíli práce. Výklady nářečních slov jsou přesné, svědčící o důkladné znalosti dialektu. Nezřídka obsahují i specifické vazby, nescházejí ani homonyma. Těto části sotva lze něco podstatného vytknout, snad jen to, že se do diferenční slovní zásoby mohlo zařadit mnoho výrazů, jež najdeme v slovníku podle věcnévýznamového řazení a jež nejsou běžné ve spisovné češtině, např. *šyblery, vyvrat, geverec, cípan, přýčnyca* aj.

Ponekud překvapuje, že slova přejatá z němčiny (nejen z ní) jsou vyčleněna. Protože patří do nářeční slovní zásoby (mnohá jsou běžná i ve spisovném jazyce, Ondřej uvádí např. *cejka, cukr, fábrika, gratulace, vločka*), není žádný důvod je vyčlenovat. Je ovšem fakt, že mnohá právě pro svůj původ byla vytlačena, protože se na jejich místě ujala slova ze spisovné češtiny. Pokud pak ještě

v nářečí přetrvávají, nabývají expresivní povahy. Ostatně stejným procesem procházejí některá slova německého původu i ve spisovném jazyce.

Mimořádně velký rozsah má tzv. oborový slovník, v němž slova následují po sobě podle věcně-významových souvislostí. V souvislosti s ním mám jen malou poznámku: autor se nemusel obávat převzít rámcové řazení podle slovníků Bachmannové nebo Sochové. (Jde o schéma třídicího systému Halligova-Warburgova.) Není-li v práci rejstřík slov, usnadnilo by to lepší orientaci všem uživatelům slovníku.

Mimořádně zdařilá a potřebná je obsáhla obrazová část k slovníku. Čtenář nabude přesnou představu o různém venkovském nábytku, o oblečení, obutí, o rozmáním zastaralém domácím nářadí, o různých typech vozů, saní a jejich částí, o pluzích, o žentouru, o žacích strojích a koňských i volských postrojích, ale též o charakteristických spálovských usedlostech. Jsem si jist, že některé zakreslené reálie uvidí čtenář poprvé a že i místní rodáci si rádi prohlédnou věci, které běžně provázely jejich mládí a které se dnes nenajdou ani někde na půdě.

V oddíle Přílohy se nacházejí nejruznější frazeologické vazby (sem jsou zařazena přirovnání, ale i pranostky), lidová vyprávění, lidové písně, dětské říkanky (také rozpočítadla ke hrám, škádlivé rýmovačky) a pomístní jména. Celá tato část práce mi udělala pravou radost, neboť jde o úsek lidového jazyka, který už z nářečí téměř vymizel. Nedovedu si představit, že bychom výzkum v tomto směru mohli dnes vůbec realizovat. Na druhou stranu malou cenu bohužel mají uváděná lidová vyprávění. Téměř všechna jsou přejata z lokálního časopisu a pocházejí z let 1947, 1948. Pořídily je žákyně měšťanské nebo zemědělské školy podle vyprávění starších místních občanů. U takto pořízených vyprávění nemůžeme ovšem očekávat, že máme před sebou spontánní mluvený projev. Ke knize je přiložen kompaktní disk. Obsahuje několik částí vyprávění a také dvě písně. Autor našel několik osob, které mají obdivuhodně přesnou spálovskou výslovnost, které mj. dokumentují, že si autor, pokud jde o různou kvalitu samohlásek, nevymýšlí. Lituji, že tito spálovští rodáci místo čtení strojních textů žákyně zemědělské školy nevypravují sponiánně, bez přípravy např. o svém životě, o válce, o různých událostech ve vesnici apod. Hodnota takových promluv by byla neskonale. Z CD nahrávky nabýváme sice věrnou představu o hláskoslovné povaze místního dialektu, ale rozhodně tu nemáme ukázkou živého mluveného projevu.

Publikace Antonína Ondřeje vyniká také po stránce formální. Jde o knihu většího formátu na křídovém papíře, pečlivě vytištěnou, s řadou ilustrací, přehledně členěnou.

Práce *Nářečí Spálovská* je – přes některé znaky amaterismu – mimořádně cenná a zdařilá. Změnění na slovní zásobu je uvážené a zvlášť potřebné. Nepochybují, že monografie udělá radost nejen dialektologům, ale všem zájemcům o tradiční dialekt, o tu část lidového života, která nám přímo před očima nenávratně mizí.

Jan Balhar

*Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Věveří 97, 602 00 Brno
balhar@iach.cz*